

Mgr Małgorzata Radkowska-Gizelska

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0003-1899-662X

e-mail: malgorzata.radkowska@amu.edu.pl

Mgr Aleksandra Hyla

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0001-7813-1447

e-mail: aleksandra.hyla@amu.edu.pl

Modyfikacja wzorca umownego w usługach świadczonych drogą elektroniczną

Modification of general terms and conditions in services provided by electronic means

Streszczenie

Usługi świadczone drogą elektroniczną zyskują coraz większą popularność. Skutkiem tego jest wzrost znaczenia wzorców umownych (regulaminów), które kształtują treść stosunku zobowiązaniowego pomiędzy usługodawcą a usługobiorcą. W niniejszym artykule została poruszona problematyka wymogów formalnych, jakie musi spełnić usługodawca, by móc skutecznie wprowadzić zmianę do regulaminu świadczenia usług drogą elektroniczną. Wymogi te wynikają przede wszystkim z art. 384¹ k.c., choć w doktrynie i orzecnictwie ukształtowały się zróżnicowane poglądy odnoszące się do możliwości kwalifikacji tego przepisu jako samodzielnej, materialnoprawnej podstawy zmiany wzorca umownego. Autorki rozważają konieczność zawarcia klauzuli modyfikacyjnej we wzorcu lub w umowie w celu skutecznego wprowadzenia zmiany do stosunku prawnego o charakterze ciągłym, a także proponują jej modelowy kształt *de lege lata* opracowany na podstawie orzecnictwa Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, sądów powszechnych i stanowisk prezentowanych w doktrynie.

Słowa kluczowe: wzorzec umowny, zmiana, usługi elektroniczne

JEL: K15, D18

Wstęp

W dzisiejszych czasach, cechujących się powszechną cyfryzacją, usługi świadczone drogą elektroniczną zyskują coraz większą popularność. Za element charakterystyczny te-

Abstract

Services provided by electronic means are becoming more and more popular. As a result, the significance of general terms and conditions (rules and regulations), which shape the content of the obligation relationship between the service provider and the customer, increases. This article describes the formal requirements that have to be met by a service provider in order to effectively amend the rules and regulations of services provided by electronic means. These requirements result primarily from Article 384¹ of the Civil Code, although different views have formed in the doctrine and jurisprudence regarding the possibility of qualifying this provision as an independent, substantive basis for changing general terms and conditions. The authors consider whether it is necessary to include a modification clause in a template or contract in order to effectively introduce changes to the contractual relation of continuous nature. They also propose a model clause *de lege lata* based on the jurisprudence of the President of the Office of Competition and Consumer Protection, courts and statements presented in the doctrine.

Keywords: general terms and conditions, modification, services provided by electronic means

go typu usług należy uznać posługiwanie się przez usługodawców wzorcami umownymi w obrocie z usługobiorcami. Fakt ten rodzi spore wyzwania na gruncie prawnym, które dotyczą możliwości i sposobu wprowadzania ewentualnych zmian we wzorcach obowiązujących w stosunkach zobowią-

zaniowych o charakterze ciągłym. Prężny rozwój nowych technologii sprawia, że zmiany te są nieuchronne, a polskie przepisy wprowadzające regulację w tym zakresie pozostają niezmiennie od 20 lat. Artykuł 384¹ k.c.¹ nie był nowelizowany od momentu wejścia w życie, a jego wykładnia od lat stanowi źródło sporów w doktrynie i orzecznictwie. Eskalację problemu powoduje również wzmożona aktywność Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, który coraz częściej bada sposób dokonywania zmian we wzorcach umownych i niemalże zawsze uznaje je za sprzeczne ze zbiorowymi interesami konsumentów oraz nakłada wysokie kary na przedsiębiorców. W konsekwencji w latach 2017–2019 wydano prawie dwukrotnie więcej decyzji niż w ciągu poprzednich 17 lat obowiązywania tego przepisu. Niniejszy artykuł poświęcony jest problematyce wymogów formalnych, jakie musi spełnić usługodawca, by móc skutecznie wprowadzić zmianę do regulaminu świadczenia usług drogą elektroniczną.

Zarys problematyki badawczej

Treść stosunku zobowiązaniowego pomiędzy usługodawcą a usługobiorcą jest w szczególności kształtowana postanowieniami wzorca umownego — regulaminu świadczenia usług drogą elektroniczną. Punktem wyjścia do dalszych rozważań należy uczynić charakterystykę wybranych elementów takiego stosunku prawnego.

Regulacja prawna usług świadczonych drogą elektroniczną została zawarta w ustawie o świadczeniu usług drogą elektroniczną (dalej: u.s.d.e.)², stanowiącej implementację dyrektywy 2000/31/WE z 8.06.2000 r. w sprawie niektórych aspektów prawnych usług społeczeństwa informacyjnego, w szczególności handlu elektronicznego na rynku wewnętrznym (dalej: dyrektywa o handlu elektronicznym)³.

Przywołane powyżej pojęcie usługodawcy jako podmiotu świadczącego usługę drogą elektroniczną zostało zdefiniowane w art. 2 pkt 6 u.s.d.e. Przepis ów stanowi, że usługodawca to osoba fizyczna, osoba prawna albo jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, która, prowadząc chociażby ubocznie działalność zarobkową lub zawodową, świadczy usługi drogą elektroniczną. W doktrynie sygnalizowana jest wątpliwość w zakresie utożsamienia pojęcia usługodawcy z przedsiębiorcą w rozumieniu art. 431 k.c. (Frań-Adamek, 2002; Świerczyński, 2009; Lubasz & Chomiczewski, 2011; Zieliński, 2013; Węgielski, 2020). Problematyka ta wykracza jednak poza ramy niniejszego opracowania. Pozostaje ograniczyć się do stwierdzenia, że usługodawcą w rozumieniu u.s.d.e. będzie każdy przedsiębiorca w rozumieniu kodeksowym, który świadczy usługi drogą elektroniczną. Drugą stroną omawianego stosunku zobowiązaniowego jest usługobiorca zdefiniowany w art. 2 pkt 7 u.s.d.e. jako osoba fizyczna, osoba prawna albo jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, która korzysta z usługi świadczonej drogą elektroniczną. Pomiędzy pojęciami usługobiorcy i konsumenta (w rozumieniu art. 221 k.c.) nie należy stawiać znaku równości,

przede wszystkim ze względu na to, że nazwa „usługobiorca” obejmuje swym zakresem także desygnaty inne niż osoby fizyczne. Kryteria definicyjne ustalone we wskazanym powyżej przepisie umożliwiają uznanie za usługobiorcę również podmiotu występującego w obrocie profesjonalnym (Frań-Adamek, 2002; Litwiński, 2007; Lubasz, Chomiczewski, 2011; Węgielski, 2020). Już zdawkowa charakterystyka stron stosunku zobowiązaniowego, którego treścią jest usługa świadczona drogą elektroniczną, prowadzi do dość istotnej konstatacji. Pojęcia „usługodawca” oraz „przedsiębiorca” (w rozumieniu kodeksowym) nie mają tożsamego zbioru podmiotów oznaczanych przez te nazwy. Do podobnej konkluzji prowadzi zestawienie pojęć „usługobiorcy” oraz „konsumenta”. Powyższe różnice uzasadniają stwierdzenie, że stosunek pomiędzy usługodawcą a usługobiorcą nie zawsze będzie stanowić relację przedsiębiorca–konsument. Tym samym, nie zawsze słabsza strona stosunku będzie objęta ochroną (choćaby poprzez instytucję niedozwolonych postanowień umownych). Należy jednak wskazać, że 1.01.2021 r. wszedł w życie art. 1 ustawy z 31.07.2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia obciążeń regulacyjnych⁴. Na mocy tego przepisu wspomniana ochrona została rozszerzona na rzecz osób fizycznych zawierających umowy bezpośrednio związane z ich działalnością gospodarczą, gdy z treści tych umów wynika, że nie mają one dla nich charakteru zawodowego. W ten sposób osoby fizyczne spełniające powyższe kryteria mogą skorzystać z uprawnień przewidzianych w art. 385¹–385³ k.c. dotyczących niedozwolonych postanowień umownych.

Artykuł 2 pkt 4 u.s.d.e. wprowadza definicję „świadczenia usługi drogą elektroniczną”, z której możliwe jest wyprowadzenie cech charakteryzujących samą usługę świadczoną drogą elektroniczną. Zgodnie z przywołaną podstawą prawną dla zakwalifikowania danej usługi jako usługi świadczonej drogą elektroniczną konieczne jest spełnienie następujących przesłanek: po pierwsze, usługa musi być wykonywana bez jednoczesnej obecności stron (na odległość), po drugie, poprzez przekaz danych na indywidualne żądanie usługobiorcy; po trzecie, przesyłanie, odbieranie lub przechowywanie danych w ramach usługi musi odbywać się za pomocą urządzeń do elektronicznego przetwarzania i, po czwarte, nadawanie, odbieranie lub transmitowanie usługi powinno odbywać się za pomocą sieci telekomunikacyjnej (Frań-Adamek, 2002; Litwiński, 2007; Lubasz & Chomiczewski, 2011). Pojęcie usługi świadczonej drogą elektroniczną obejmuje swoim zakresem różne działania prowadzone on-line, w tym m.in. usługi tzw. zwykłego przesyłu (*mere conduit*), krótkiego i automatycznego przechowywania danych (*caching*), hostingu, dostawy treści w sieci (Węgielski, 2020). Świadczenie usługodawcy na rzecz usługobiorcy w przypadku wielu z omawianych usług będzie stanowić zobowiązanie o charakterze ciągłym — świadczenie ciągłe lub świadczenie okresowe⁵. Świadczenie okresowe polega na oznaczonych z góry zachowaniach usługodawcy w ustalonych odstępach czasu (por. m.in.: Pyrzyńska, 2017, s. 142 i n.; Olejniczak, 2014; Machnikowski, 2021; Dybowski & Pyrzyńska, 2020), np. na cotygodniowym dostarczaniu treści o charakterze informacyjnym lub marketingowym (newslettery). Z kolei

świadczenie ciągle charakteryzuje stałość zachowania dłużnika w okresie związania węzłem obligacyjnym (por. m.in.: Pyrzyńska, 2017, s. 142 i n.; Olejniczak, 2014; Machnikowski, 2021; Dybowski & Pyrzyńska, 2020). Przykładem zobowiązań usługodawcy, które można zakwalifikować jako ciągle, są m.in. usługi hostingowe, usługi przetwarzania i przechowywania danych oraz usługi dostępowe.

Jak wskazano powyżej, treść stosunku pomiędzy usługobiorcą a usługodawcą jest wyznaczona w szczególności postanowieniami regulaminu świadczenia usług drogą elektroniczną. Pojęcie regulaminu wraz z nieenumeratywnym wskazaniem jego elementów ustawodawca zawarł w art. 8 u.s.d.e., nakładając jednocześnie na usługodawcę obowiązek sporządzenia takiego dokumentu (por. Lubasz, 2011, art. 8; Świerczyński, 2009; Frań-Adamek, 2002)⁶. Regulamin świadczenia usług drogą elektroniczną stanowi wzorzec umowny w rozumieniu art. 384 i n. k.c. (por. m.in. Korus, 2005, s. 103; Szczurowski, 2005, s. 36 i n.; Świerczyński, 2009, art. 8; Frań-Adamek, 2002)⁷. Wprawdzie wyrażenie „wzorzec umowny” jest elementem języka prawnego, jednakże nie wprowadzono definicji legalnej tego pojęcia. W doktrynie przez wzorzec umowny rozumie się jednostronnie przygotowaną przed zawarciem umowy klauzulę umowną (klauzule umowne), przeznaczoną do wielokrotnego stosowania (Łętowska, 2002; Rejda, 2006; Radwański & Olejniczak, 2014; Pyrzyńska, 2019; Bednarek & Mikłaszewicz, 2020). W przypadku regulaminu świadczenia usług drogą elektroniczną podmiotem tworzącym wzorzec jest usługodawca. Jego obowiązek przygotowania klauzul umownych powinien zostać spełniony przed zawarciem umowy z usługobiorcą (zgodnie z brzmieniem art. 8 ust. 1 pkt 2 u.s.d.e.) i z uwzględnieniem sugestii zawartych w art. 8 ust. 3 u.s.d.e.

Dopuszczalność i podstawy zmiany wzorca umownego

W przypadku usług świadczonych drogą elektroniczną wybrane elementy treściowe klauzul umownych przeznaczonych do wielokrotnego stosowania zostały określone w art. 8 ust. 3 u.s.d.e. Należą do nich: rodzaje i zakres usług świadczonych drogą elektroniczną; warunki świadczenia usług drogą elektroniczną, w tym wymagania techniczne niezbędne do współpracy z systemem teleinformatycznym, którym posługuje się usługodawca, oraz zakaz dostarczania przez usługobiorcę treści o charakterze bezprawnym; warunki zawierania i rozwiązywania umów o świadczenie usług drogą elektroniczną oraz tryb postępowania reklamacyjnego. Wśród wskazanych powyżej zagadnień brak jest odniesienia do wymogów dotyczących dopuszczalności oraz ewentualnego trybu wprowadzania zmian w regulaminie. Z tego względu, na podstawie art. 11 u.s.d.e. konieczne jest odwołanie się w odpowiedni sposób do przepisów Kodeksu cywilnego. Przy czym, jak ustalono powyżej, stosunku zobowiązaniowego pomiędzy usługodawcą a usługobiorcą nie można utożsamiać z relacją przedsiębiorca–konsument z uwagi na

różne zakresy tych pojęć. Tylko w pewnych przypadkach stosunek ten będzie miał charakter konsumencki.

Problematyka zmiany wzorca umownego w czasie trwania stosunku jest przedmiotem szerokiej dyskusji w doktrynie i orzecznictwie (Topolewski, 2012; Kohutek, 2017)⁸. Kanwą przedmiotowego sporu jest art. 384¹ k.c., stanowiący, że wzorzec wydany w czasie trwania stosunku umownego o charakterze ciągłym wiąże drugą stronę, jeżeli zostały zachowane wymagania określone w art. 384, a strona nie wypowiedziała umowy w najbliższym terminie wypowiedzenia. Przepis ten odnosi się wyłącznie do zobowiązań o charakterze ciągłym. Ponadto bez większych wątpliwości przyjmuje się, że dotyczy on zarówno wydania wzorca umowy po raz pierwszy, jak i wprowadzenia go do już trwającego stosunku oraz zmiany treści istniejącego wzorca (Łętowska, 2002; Świerczyński, 2009; Lubasz, 2011; Trzaskowski, 2018; Pyrzyńska, 2019)⁹. W przypadku regulaminu świadczenia usług drogą elektroniczną relevantna jest wyłącznie druga z opisanych sytuacji, ponieważ usługodawca zobowiązany jest do sporządzenia wzorca przed zawarciem umowy z usługobiorcą.

Przesłankami skuteczności zmiany wzorca umownego wynikającymi z literalnego brzmienia art. 384¹ k.c. są: obowiązek doręczenia wzorca drugiej stronie oraz niewypowiedzenie umowy przez tę stronę w najbliższym terminie wypowiedzenia. Zaostrzone wymogi wobec proponenta sprawiają, że nie będzie mogła być uznana za wystarczającą informacja o wydaniu nowego wzorca (Olejniczak, 2014). Po pierwsze, ze względu na wskazane przesłanki zmiana będzie skuteczna tylko wtedy, gdy adherent mógł z łatwością poznać treść zmienionego wzorca (Olejniczak, 2014). Wymóg ten pozostaje aktualny także w obrocie profesjonalnym (Żuławska, 2011; Bednarek & Mikłaszewicz, 2020). Po drugie, proponent powinien zapewnić adherentowi prawo do wypowiedzenia umowy w najbliższym terminie wypowiedzenia. Dopiero w przypadku milczenia adherenta, a co za tym idzie, bezskutecznego upływu okresu wypowiedzenia można uznać, że akceptuje on postanowienia wzorca wydanego przez proponenta i wyraża zgodę na modyfikację treści wiążącego ich stosunku zobowiązaniowego (Olejniczak, 2014). Należy nadmienić, że art. 384¹ k.c. nie ma zastosowania do stosunków, które nie mogą ulec wypowiedzeniu (w takich przypadkach milczenie adherenta nie wywołuje żadnych skutków prawnych).

W doktrynie i orzecznictwie ukształtowały się bardzo zróżnicowane poglądy w zakresie interpretacji art. 384¹ k.c. Przedstawiciele pierwszego z nich uzależniają skuteczność zmiany wzorca od kumulatywnego spełnienia dwóch opisanych wyżej wymogów. W konsekwencji uznają oni art. 384¹ k.c. za samodzielną, materialnoprawną podstawę zmiany wzorca (Pyziół, 1997; Zoll, 2005; Topolewski, 2012; Gorzko, 2012; Kohutek, 2017). Swoje stanowisko argumentują wykładnią językową tego przepisu, która nie uzasadnia wymogu zawarcia klauzuli modyfikacyjnej we wzorcu lub w umowie (Topolewski, 2012). Na obowiązek wprowadzenia takiego postanowienia dla skuteczności zmiany wskazują zwolennicy drugiego poglądu. Podkreślają oni konieczność przełamania wyniku wykładni językowej art. 384¹ k.c.

z uwagi na zasady ogólne prawa cywilnego w szczególności *pacta sunt servanda*, zasadę autonomii woli stron, równości i sprawiedliwości kontraktowej (Olejniczak 2014; Bednarek & Mikłaszewicz, 2020)¹⁰. Ponadto uznanie tego przepisu za wystarczającą podstawę do zmiany wzorca prowadziłoby do wypaczenia konstrukcji stosunku zobowiązaniowego, ponieważ proponent zyskałby nieograniczone w czasie i treści uprawnienie do jednostronnego kształtowania stosunku umownego¹¹. Tym samym istniałoby ryzyko rażącego naruszenia praw i interesów adherenta. Warto również zwrócić uwagę na stanowisko wskazujące, że inkorporacja klauzuli modyfikacyjnej do wzorca umownego jest wymagana wyłącznie w braku podstawy do zmiany wzorca w szczególnych przepisach ustawowych, np. art. 47 ust. 4 Prawa energetycznego¹², art. 60a, 61 i 61a Prawa telekomunikacyjnego¹³ lub regulacji dotyczącej ogólnych warunków ubezpieczenia¹⁴. Ten pogląd nie odnosi się jednak do regulaminu świadczenia usług drogą elektroniczną, ponieważ jak wskazano powyżej, w ustawie o świadczeniu usług drogą elektroniczną nie została zawarta regulacja dotycząca zmiany wzorca.

Pogląd głoszący, że art. 384¹ k.c. stanowi samodzielną podstawę prawną do zmiany wzorca umownego, należy uznać za nietrafny. Zakończenie procesu wykładni na wyniku uzyskanym poprzez zastosowanie reguł językowych powoduje niespójność z podstawowymi zasadami prawa cywilnego. Jest ona szczególnie jaskrawa, biorąc pod uwagę fakt, że już samo związanie się przez usługobiorcę postanowieniami wzorca umownego ogranicza jego autonomię kształtowania stosunku cywilnoprawnego oraz zaburza równowagę stron stosunku (Bednarek & Mikłaszewicz, 2020). Należy przychylić się do argumentacji zaprezentowanej przez zwolenników wprowadzenia do wzorca umownego klauzuli modyfikacyjnej, którzy akcentują konieczność respektowania podstawowych zasad, takich jak *pacta sunt servanda* czy sprawiedliwość kontraktowa, w stosunkach adhezyjnych. Stanowisko pierwsze K. Topolewski uzasadnia w następujący sposób: „Skoro podmiot wydający wzorzec w czasie trwania zobowiązania ciągłego ma prawo do takiego wypowiedzenia, to tym bardziej może zaproponować zmianę zobowiązania” (Topolewski, 2012). Nie sposób zgodzić się tym poglądem z następujących przyczyn. Po pierwsze, praktyka obrotu wskazuje, że zmiana wzorca jest w wielu przypadkach bardziej opłacalna dla proponenta niż wypowiedzenie umowy. Daje ona możliwość wprowadzenia do wzorca postanowień korzystniejszych dla proponenta, które przy milczeniu adherenta staną się treścią wiążącego ich stosunku¹⁵ albo doprowadzą do zakończenia stosunku z woli adherenta (ponieważ nie będzie zainteresowany dalszą współpracą z proponentem na nowo ukształtowanych zasadach). Po drugie, uznanie art. 384¹ k.c. za podstawę materialnoprawną do zmiany wzorca umownego w żaden sposób nie limitowałoby zakresu możliwych do wprowadzenia zmian, co w konsekwencji dawałoby szerokie pole do nadużyć ze strony usługodawcy. Powszechność korzystania ze wzorców umownych w dzisiejszym obrocie i opisane ryzyko nadużyć uzasadniają odrzucenie wskazanego poglądu.

Jak wskazano powyżej, uznanie art. 384¹ k.c. za samodzielną materialnoprawną podstawę zmiany wzorca umownego prowadziłoby do naruszenia podstawowych zasad prawa zobowiązań, w tym zasady sprawiedliwości kontraktowej (rozumianej jako równomierny rozkład uprawnień i obowiązków w stosunku prawnym, jak też szans i zagrożeń związanych z powstaniem i realizacją tego stosunku (Machnikowski, 2021)). Należy podzielić stanowisko A. Pyrzyńskiej, że przepis ten reguluje wyłącznie sposób złożenia oświadczenia woli (odesłanie do art. 384) oraz skuteczność tego oświadczenia (brak wypowiedzenia umowy przez adherenta w najbliższym terminie wypowiedzenia), a w związku z licznymi wątpliwościami w jego interpretacji powinien zostać znowelizowany (Pyrzyńska, 2017). Skoro art. 384¹ k.c. stanowi jedynie o trybie postępowania proponenta, konieczne jest odnalezienie podstawy do skutecznego dokonania modyfikacji wzorca umownego. Jak wskazano powyżej, ustawa o świadczeniu usług drogą elektroniczną nie przyznaje usługodawcy takiego uprawnienia. Dokonanie zmiany wzorca będzie zatem dopuszczalne, jeżeli taka możliwość została przewidziana w umowie (pod postacią klauzuli modyfikacyjnej). Wprowadzenie odpowiedniego postanowienia umownego stanowi przesłankę konkretyzującą i limitującą zmiany wzorca (Topolewski, 2012), obniżając ryzyka związane z realizacją stosunku prawnego po stronie adherenta. Prowadzi do złagodzenia skutków nierówności faktycznej (ekonomicznej) pomiędzy stronami oraz podniesienia świadomości ewentualnych zmian. Przyjęcie takiego poglądu ogranicza w pewnym stopniu elastyczność działań proponenta, który nie może skutecznie wprowadzić dowolnych zmian w treści wzorca. Poprzez wprowadzenie do umowy klauzuli modyfikacyjnej adherent (jako zazwyczaj słabsza ekonomicznie strona stosunku zobowiązaniowego) zyskuje ochronę przed arbitralnymi działaniami proponenta.

Treść klauzuli modyfikacyjnej

Ustalenie, że zmiana regulaminu świadczenia usług drogą elektroniczną jest możliwa wyłącznie w przypadku zastrzeżenia w treści umowy lub wzorca klauzuli modyfikacyjnej, uzasadnia podjęcie rozważań nad jej właściwym kształtem.

Od momentu wprowadzenia do porządku prawnego przepisów dotyczących klauzul niedozwolonych postanowienia umowne regulujące dopuszczalność zmiany wzorca stały się przedmiotem licznych orzeczeń sądowych, w szczególności orzeczeń Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (SOKiK). I tak, na przykład, SOKiK w wyroku z 1.04.2011 r.¹⁶ uznał za niedozwolone następujące postanowienie umowne: „Sklep zastrzega sobie prawo do zmiany treści niniejszego regulaminu bez uprzedzenia”. Podobnie w wyroku z 11.01.2012 r.¹⁷ (XVII AmC 1921/11) SOKiK wskazał, że klauzula: „Apteka zastrzega sobie prawo do zmian treści niniejszego regulaminu bez powiadomienia” nie może stanowić skutecznej podstawy modyfikacji wzorca. Zbliżone rozstrzygnięcia zapadły w sprawach klauzul: „Zastrzega się możliwość wprowadzenia zmian w niniejszym Regulaminie”¹⁸; „Sklep zastrzega

sobie możliwość zmian w Regulaminie”¹⁹; „Letto.pl zastrzega sobie prawo do zmiany Regulaminu”²⁰. W zdecydowanej większości przypadków orzeczenia wydano w stanach faktycznych, w których klauzula modyfikacyjna miała charakter blankietowy. Przytoczone postanowienia są bardzo ogólne i nie precyzują okoliczności uzasadniających dokonanie zmian. W konsekwencji dodanie takiego postanowienia do umowy pełni znikomą funkcję, ponieważ nie dostarcza adherentowi jakichkolwiek informacji o sytuacjach, w których dopuszczalna będzie jednostronna zmiana wzorca przez proponenta. Analiza powyższych rozstrzygnięć prowadzi do wniosku, że treść klauzuli modyfikacyjnej nie może być kształtowana dowolnie i powinna zawierać pewne elementy. Takie stanowisko zdaje się akceptować Sąd Najwyższy, który stwierdza, że nie każda klauzula modyfikacyjna może stanowić podstawę prawną do wydania nowego wzorca lub wprowadzenia zmian do dotychczasowego wzorca, albowiem proponent nie powinien być uprawniony do wprowadzenia takich zmian w dowolnym czasie i zakresie²¹.

Przeciwstawiając się niejako istniejącej w obrocie tendencji do korzystania z blankietowych klauzul modyfikacyjnych, orzecznictwo i doktryna wypracowały pewne standardy dla takich postanowień umownych. Klauzula modyfikacyjna powinna być dostatecznie skonkretyzowana i wskazywać okoliczności, w których zmiana wzorca będzie dopuszczalna (Zagrobelny, 2019; Bednarek & Mikłaszewicz, 2020; Popiołek, 2020). Postulat szczegółowości należy zdaniem Sądu Najwyższego rozumieć w ten sposób, że treść klauzuli ma obejmować sytuacje faktyczne, w których może dojść do jednostronnej zmiany stosunku prawnego oraz wskazywać kryteria takich zmian²². Jednocześnie takie postanowienie umowne nie powinno przyznawać proponentowi uprawnienia do modyfikacji istotnych elementów umowy (Olejniczak, 2014). Przy konstruowaniu klauzuli modyfikacyjnej należy uwzględnić również ogólne zasady sporządzania wzorców umownych przez proponenta, wśród których można wyróżnić zasadę jednoznaczności i zrozumiałości wzorca. Zasada jednoznaczności dotyczy wyrażen użytych we wzorcu, które powinny być jasne, zrozumiałe i niebudzące wątpliwości (Zagrobelny, 2019). Zastosowanie tej reguły ma prowadzić do jednolitej interpretacji wzorca przez wszystkich adherentów. Zasada zrozumiałości odnosi się z kolei do treści i formy wzorca. W zakresie formy wzorzec „zrozumiały” to taki, który jest czytelny ze względu na sposób sporządzenia dokumentu, wielkość czcionki, język tekstu (Popiołek, 2020). Powyższe wskazówki stanowią odpowiedź na potrzebę zagwarantowania stabilności treści stosunku cywilnoprawnego trwającego w czasie. Zasadnicze znaczenie ma tutaj możliwość przewidzenia przez adherenta, na podstawie jasnych i zrozumiałych kryteriów, zmian jakie proponent może wprowadzić do wzorca umowy²³. Istnienie takiej klauzuli ma stanowić ochronę dla przeciętnego usługobiorcy, który nie zawsze będzie w stanie właściwie ocenić działania usługodawcy, zasadniczo odbierając je jako zgodne z prawem.

Należy podzielić intencje przyświecające sformułowaniu takich wskazówek. Niemniej zadośćuczynienie wykreowanym abstrakcyjnie i w oderwaniu od konkretnych stanów

faktycznych standardom wydaje się być znacznie utrudnione (o ile nie niemożliwe). Z jednej strony orzecznictwo słusznie podkreśla niedopuszczalność stosowania blankietowych klauzul modyfikacyjnych, z drugiej jednak zbyt duża obszerność klauzuli może skutkować utratą przez nią transparentności. Mamy tu więc do czynienia ze swoistym problemem błędnego koła (Kohutek, 2017). Zasadne wydaje się być znalezienie złotego środka pomiędzy zbyt ogólnymi klauzulami stosowanymi w praktyce obrotu i abstrakcyjnymi, szczegółowymi wymaganiami stawianymi klauzulom przez orzecznictwo oraz doktrynę²⁴. W szczególności należy ograniczyć w pewnym stopniu postulat konkretyzacji przesłanek zmiany wzorca sprowadzający się do wskazania ściśle określonych sytuacji faktycznych. Stanowisko przyjęte w niniejszym artykule nie znajduje poparcia w praktyce działania Prezesa UOKiK, który w ostatnim czasie podejmuje się badania coraz bardziej szczegółowych klauzul modyfikacyjnych stosowanych przez proponentów. Przedmiotem jednego z niedawno wszczętych postępowań została uczyniona klauzula modyfikacyjna, w której treści proponent wskazał wyraźnie na szereg okoliczności faktycznych uprawniających do zmiany wzorca. Istnieje więc ryzyko, że jakakolwiek próba skonstruowania takiego postanowienia umownego, nawet bardzo konkretnego w zakresie przesłanek dopuszczalności zmiany, zakończy się niepowodzeniem.

Komunikacja zmienionego wzorca usługobiorcom

Art. 8 u.ś.d.e. nie określa sposobu komunikacji zmienionego regulaminu świadczenia usług drogą elektroniczną usługobiorcom. Zawiera jednak przesłankę związania usługobiorcy wzorcem umownym, którą jest udostępnienie regulaminu przed zawarciem umowy o świadczenie usług. Dodatkowo, w przypadku stosownego żądania ze strony usługobiorcy, usługodawca zobowiązany jest udostępnić wzorzec umowny w sposób umożliwiający pozyskanie, odtwarzanie i utrwalanie jego treści za pomocą systemu teleinformatycznego, którym posługuje się usługobiorca. Zmieniony regulamin na nowo kreuje treść stosunku prawnego pomiędzy stronami, a zatem stanowi *de facto* nowy wzorzec umowy²⁵. W związku z tym komunikacja zmienionego wzorca usługobiorcom powinna odbywać się zgodnie z opisaną procedurą. Wadliwy sposób poinformowania usługobiorcy o modyfikacji wzorca będzie skutkował sankcją w postaci braku związania drugiej strony zmienionymi postanowieniami.

Problematyka komunikacji zmienionego wzorca adherentowi jest również regulowana przez art. 384¹ k.c. (odsyłający do art. 384 k.c.). Stosunek regulacji kodeksowej do art. 8 u.ś.d.e. od lat wzbudza kontrowersje w doktrynie prawa (Szczurowski, 2005; Świerczyński, 2009)²⁶. Przede wszystkim wątpliwe jest, czy usługodawca powinien udostępnić zmieniony wzorzec drugiej stronie w taki sposób, aby mogła ona wzorzec ten przechowywać i odtwarzać w zwykłym toku czynności (zgodnie z art. 384 § 4 k.c.), czy też poprzestać na wymogu udostępnienia wzorca wynikającym z art. 8

ust. 1 pkt 2 u.ś.d.e. (Lubasz, 2011). Oba przepisy zostały wprowadzone do polskiego porządku prawnego jako implementacja dyrektywy o handlu elektronicznym, więc należałoby oczekiwać, że będą wobec siebie spójne. Wypełnienie przez usługodawcę dodatkowych obowiązków uregulowanych w art. 8 ust. 1 pkt 2 u.ś.d.e. i podjętych na żądanie usługobiorcy będzie co do zasady zbieżne z wymogami wskazanymi w art. 384 § 4 k.c. (Lubasz, 2011). Natomiast pozostałą wątpliwość interpretacyjną należy rozstrzygnąć poprzez zastosowanie jednej z reguł kolizyjnych, a mianowicie *lex posterior generali non derogat legi priori speciali*, która prowadzi do wniosku, że w omawianym przypadku należy stosować art. 8 ust. 1 pkt 2 u.ś.d.e. (Lubasz, 2011).

Nie jest również oczywiste, czy do prawidłowej inkorporacji regulaminu wymagane jest jego doręczenie, zgodnie z ogólną zasadą wyrażoną w art. 384 § 1 k.c. W doktrynie wypracowano co najmniej dwa stanowiska odnoszące się do powyższej problematyki. Zgodnie z pierwszym z nich udostępnienie następuje w przypadku doręczenia usługobiorcy regulaminu, np. poprzez przesłanie pocztą elektroniczną (Wejman, 2000; Lubasz, 2011). Według drugiego — wymóg udostępnienia zostaje spełniony również wtedy, gdy wzorzec umowny umieszczony jest na stronie internetowej usługodawcy, bez kierowania do usługobiorcy indywidualnego komunikatu (Kocot, 2006). Przy tym obie grupy poglądów sformułowane w czasach, gdy możliwości techniczne były zdecydowanie bardziej ograniczone. Co do zasady należy się opowiedzieć za pierwszym ze wskazanych poglądów. Praktyka wskazuje, że porozumiewanie się za pośrednictwem poczty elektronicznej jest najczęstszym środkiem kontaktu w tego typu stosunkach. Odwołanie się jedynie do środka komunikowania zmiany wzorca umownego nie jest jednak wystarczające. Należy zwrócić uwagę również na treść i formę takiego komunikatu, która powinna gwarantować rzetelność²⁷. Po pierwsze, w wiadomości do usługobiorcy powinny być wskazane zmieniane postanowienia regulaminu z uwzględnieniem kontekstu wprowadzonych modyfikacji. Po drugie, w treści komunikatu lub w formie załącznika należy dodać nowy wzorzec umowny w pełnym brzmieniu. W tym względzie za niewystarczającą należy uznać dość często stosowaną praktykę polegającą na umieszczeniu w wiadomości do usługobiorcy jedynie odesłania do pełnej treści regulaminu. Takie działanie nie może być postrzegane jako doręczenie wzorca, gdyż stawia przed usługobiorcą konieczność podjęcia dalszych działań w celu zapoznania się ze zmianami. Po trzecie, komunikacja zmiany regulaminu powinna odbyć się poprzez poświęconą temu celowi wiadomość, tak aby uwaga usługobiorcy nie została rozproszona przez inne treści, np. informacje handlowe.

Ustalane powyżej kryteria nie mają charakteru uniwersalnego, ponieważ aktualna różnorodność środków i form komunikowania się z usługobiorcą sprawia, że nie zawsze usługodawca będzie dysponował adresem e-mail swojego kontrahenta. Świadczenie usług drogą elektroniczną może mieć miejsce także w przypadku, gdy usługobiorca jest identyfikowany przy użyciu przymiotów innych niż imię, nazwisko lub adres e-mail. Zdarza się, że jedynymi informacjami, jakie usługodawca posiada o drugiej stronie stosunku, są

pseudonimy czy numer IP. Należałoby więc rozważyć, jaka forma udostępnienia zmienionego wzorca w tego typu przypadkach będzie czynić zadość wymogom ustawowym. Po pierwsze, informacja o planowanej zmianie powinna zostać wyświetlona usługobiorcy wraz z pełną nową treścią wzorca. Takie rozwiązanie znajdzie zastosowanie do usług świadczonych np. przez aplikacje mobilne lub aplikacje webowe. Po drugie, zgodnie z przywołanym powyżej kryterium rzetelności należy zalecić wyróżnienie zmienionych postanowień w nowej treści wzorca, np. z wykorzystaniem pogrubionej czcionki lub innego koloru tła. Takie działanie stanowi ułatwienie w przyswojeniu treści komunikatu przez usługobiorcę, nie jest ono jednak konieczne z punktu widzenia skuteczności zmiany wzorca. Po trzecie, wbrew obserwowanym w praktyce rozwiązaniom usługobiorca nie ma obowiązku złożenia oświadczenia o zapoznaniu się z wyświetloną informacją o modyfikacji regulaminu. Taki wymóg nie jest uzasadniony w świetle rozważanych przepisów dotyczących zmiany wzorca umownego. Oświadczenie usługobiorcy może spełniać rolę wyłącznie pomocniczą (w zakresie dowodowym), niemniej bardzo często będzie ono miało charakter iluzoryczny.

W przypadku zgłoszenia stosownego żądania przez usługobiorcę usługodawca ma obowiązek udostępnić wzorzec w taki sposób, który umożliwia pozyskanie, odtwarzanie i utrwalanie jego treści za pomocą systemu teleinformatycznego, którym posługuje się usługobiorca. Jeżeli usługodawca dysponuje adresem e-mail usługobiorcy, spełnienie powyższych wymogów nie nastręcza większych trudności. Za wystarczające należy uznać przesłanie drugiej stronie treści wzorca w formacie uniemożliwiającym edycję pliku, a jednocześnie umożliwiającym zapisanie go i przechowywanie na twardym dysku. W braku adresu e-mail stosowne będzie umieszczenie takiego pliku w specjalnej zakładce w aplikacji, na stronie internetowej lub w innym miejscu świadczenia usługi, do którego ma dostęp jedynie dany usługobiorca. Takie odrębne „miejsce” odpowiada również definicji trwałego nośnika, z wykorzystaniem którego udostępniane są niektóre treści pomiędzy stronami umowy zawieranej na odległość²⁸.

Podsumowanie

Problematyka zmiany regulaminu świadczenia usług drogą elektroniczną jest złożona i budzi wiele wątpliwości, zwłaszcza w zakresie wykładni art. 384¹ k.c. Należy podzielić pogląd o konieczności zawarcia klauzuli modyfikacyjnej we wzorcu umownym jako przesłanki skuteczności zmiany (w braku podstawy wynikającej wprost z przepisów ustawy). Treść takiej klauzuli nie powinna być blankietowa, ponieważ rodzi ryzyko nadużyć ze strony proponenta. Niemniej jednak zbyt duża kazuistyka może skutkować utratą transparentności przez regulamin. Na proponencie spoczywa obowiązek ukształtowania treści klauzuli w taki sposób, aby umożliwić adherentowi weryfikację podstaw ewentualnej zmiany, a jednocześnie zapewnić zrozumiałość i jasność

wzorca. Powyższe ustalenia zachowują aktualność w obecnym, budzącym zastrzeżenia stanie prawnym (w szczególności w brzmieniu przepisu art. 384¹ k.c.). *De lege ferenda* przepis ów powinien zostać znolizowany poprzez dodanie klauzuli modyfikacyjnej jako wymogu skuteczności zmiany wzorca umownego i wskazanie podstawowych elementów treściowych takiego postanowienia umownego. Komunikacja zmienionego wzorca usługobiorcom może być dokonana za pomocą różnych środków, w zależności od

ilości informacji posiadanych przez usługodawcę o swoim kontrahencie i cech danej usługi świadczonej drogą elektroniczną. Nie jest konieczne utrwalanie treści zmienionego regulaminu na płytach DVD, CD czy też w formie papierowej. Należy uznać za dopuszczalne posłużenie się przez usługodawcę innymi formami kontaktu z usługobiorcą. Prawo nie może pozostawać bierne, obojętne wobec prężnego rozwoju nowoczesnych technologii i powszechnej cyfryzacji.

Przypisy/Notes

- ¹ Ustawa z 23.04.1964 r. Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 z późn. zm.
- ² Ustawa z 18.07.2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną, Dz.U. 2002, nr 144 poz. 1204, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU-20021441204/U/D20021204Lj.pdf>.
- ³ Dyrektywa 2000/31/WE z 8.06.2000 r. w sprawie niektórych aspektów prawnych usług społeczeństwa informacyjnego, w szczególności handlu elektronicznego na rynku wewnętrznym (dyrektywa o handlu elektronicznym), Dz.Urz. WE L 178 z 17.07.2000 r.
- ⁴ Ustawa z 31.07.2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia obciążeń regulacyjnych, Dz.U. z 2019 r., poz. 1495, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001495/U/D20191495Lj.pdf>.
- ⁵ O pojęciu zobowiązania ciągłego por. m.in. Pyrzyńska, 2017. Ustawa nie wprowadza definicji legalnej wyrażenia „zobowiązanie ciągłe” („zobowiązanie o charakterze ciągłym”). W obowiązującym stanie prawnym zasadność wyróżnienia tej postaci stosunku zobowiązaniowego nie może jednak budzić wątpliwości (zob. w szczególności art. 365¹ i 384¹ k.c.). Podzielając dominujący pogląd, za zobowiązanie ciągłe należy uznać zobowiązanie, w którym czynnik czasu wpływa na rozmiar świadczenia (świadczeń). Świadczeniem takim jest świadczenie ciągłe oraz świadczenia okresowe (zob. w szczególności Radwański, 1969, s. 251). Do zakwalifikowania zobowiązania jako ciągłego wystarczające jest, aby do świadczenia tego rodzaju była zobowiązana jedna strona (Pyrzyńska, 2017, s. 211 i n.).
- ⁶ Por także wyrok SA w Warszawie z 20.08.2013 r. sygn. akt: VI ACa 152/13, LEX nr 1402976; wyrok SA w Warszawie z 15.03.2013 r. sygn. akt: VI ACa 1245/12, LEX nr 1314927.
- ⁷ Por. także wyrok SA w Warszawie z 15.03.2013 r., VI ACa 1245/12, LEX nr 1314927.
- ⁸ Wyrok SN z 15.02.2019 r. sygn. akt. I NSK 4/18, LEX nr 2643239; wyrok SN z 15.02.2013 r., sygn. akt: I CSK 313/12, LEX nr 1314141; uchwała SN z 19.05.1992 r., sygn. akt: III CZP 50/92, LEX nr 1929167; uchwała SN 7 sędziów z 6.03.1992 r., sygn. akt: III CZP 141/91, LEX nr 3725; wyrok SOKiK z 12.05.2015 r. sygn. akt: XVII AmA 102/13, LEX nr 2692969; wyrok SOKiK z 21.05.2018 r., sygn. akt: XVII AmA 39/16, LEX nr 2507882; wyrok SOKiK z 30.10.2018 r., sygn. akt: XVII AmA 42/16, LEX nr 2603278; wyrok SOKiK z 14.03.2019 r., sygn. akt: XVII AmA 64/16, LEX nr 2675934.
- ⁹ Zob. też uchwałę SN (7) z 22.05.1991 r., III CZP 15/91, Legalis 27340.
- ¹⁰ Wyrok SN z 15.02.2019 r. sygn. akt. I NSK 4/18, LEX nr 2643239; Wyrok SOKiK z 14.03.2019 r. sygn. akt: XVII AmA 64/16, LEX nr 2675934.
- ¹¹ Por. wyrok SN z 15.02.2019 r. sygn. akt. I NSK 4/18, LEX nr 2643239.
- ¹² Ustawa z 10.04.1997 r. — Prawo energetyczne, Dz.U. 1997, nr 54 poz. 348.
- ¹³ Ustawa z 16.07.2004 r. — Prawo telekomunikacyjne, Dz.U. 2004, nr 171 poz. 1800.
- ¹⁴ Zob. art. 830 § 4 w zw. z § 3 k.c. oraz art. 812 § 9 w zw. z § 5 k.c.
- ¹⁵ Milczenie adherenta nie wywołuje skutków prawnych tylko w przypadku umów, których nie można wypowiedzieć.
- ¹⁶ Wyrok SOKiK z 1.04.2011 r., XVII AmC 753/10.
- ¹⁷ Wyrok SOKiK z 11.01.2012 r., XVII AmC 1921/11.
- ¹⁸ Wyrok SOKiK z 20.12.2012 r.; XVII AmC 5449/11.
- ¹⁹ Wyrok SOKiK z 26.04.2013 r.; XVII AmC 9180/12.
- ²⁰ Wyrok SOKiK z 29.02.2012 r.; XVII AmC 3082/11.
- ²¹ Wyrok SN z 15.02.2019 r., sygn. akt. I NSK 4/18, LEX nr 2643239.
- ²² Wyrok SN z 15.02.2019 r. sygn. akt. I NSK 4/18, LEX nr 2643239.
- ²³ Wyrok TSUE z 26.04.2012 r., C-472/10, LEX nr 1135426.
- ²⁴ Wyrok SN z 15.02. lutego 2019 r. sygn. akt. I NSK 4/18, LEX nr 2643239; uchwała SN 7 sędziów z 6.03.1992 r., sygn. akt: III CZP 141/91, LEX nr 3725; uchwała SN z 19.05.1992 r. sygn. akt: III CZP 50/92, LEX nr 1929167; wyrok SOKiK z 14.03.2019 r. sygn. akt: XVII AmA 64/16, LEX nr 2675934.
- ²⁵ Zob. uwagi dotyczące wydania wzorca umownego na gruncie art. 384¹ k.c.
- ²⁶ Wyrok SA w Warszawie z 15.03.2013 r., sygn. akt: VI ACa 1245/12, LEX nr 1314927.
- ²⁷ Z decyzji Prezesa UOKiK z 9.11.2018 r. nr RBG-13/2018 wynika, że: „Z punktu widzenia konsumenta istotne jest m.in. to, aby został on poinformowany o pozycji przedsiębiorcy w sposób rzetelny”. Wniosek ten wydaje się zachowywać aktualność również w niniejszych rozważaniach.
- ²⁸ Zgodnie z art. 2 pkt 4 ustawy z 30.05.2014 r. o prawach konsumenta, Dz.U. 2014, poz. 827, trwały nośnik to materiał lub narzędzie umożliwiające konsumentowi lub przedsiębiorcy przechowywanie informacji kierowanych osobiście do niego, w sposób umożliwiający dostęp do informacji w przyszłości przez czas odpowiedni do celów, jakim te informacje służą, i które pozwalają na odtworzenie przechowywanych informacji w niezmienionej postaci.

Bibliografia/References

Literatura/Literature

- Bednarek, M., & Miklaszewicz, P. (2020). Wzorce umowne. W: K. Osajda (Red.), *System Prawa Prywatnego*. Tom 5. Legalis.
- Chomiczewski, W. (2011). Komentarz do art. 2. W: D. Lubasz (Red.), M. Namysłowska (Red.), W. Chomiczewski, & K. Klafkowska-Waśniowska, *Świadczenie usług drogą elektroniczną oraz dostęp warunkowy. Komentarz do ustaw*. LEX.

- Dybowski, T., & Pyrżyńska, A. (2020). Świadczenie. W: K. Osajda (Red.), *System Prawa Prywatnego*. Tom 5. Legalis.
- Frań-Adamek, A. (2002). Komentarz do art. 2. W: *Świadczenie usług drogą elektroniczną. Komentarz*. LEX.
- Gorzko, P. (2012). Zagadnienia dopuszczalności stosowania oraz abuzywności bankowych klauzul o zmiennym oprocentowaniu, *Transformacje Prawa Prywatnego*, (3).
- Kocot, W. (2006). *Wpływ Internetu na prawo umów*. LexisNexis.
- Kohutek, K. (2017). Klauzula modyfikacyjna: faktyczna ochrona konsumenta czy bezpodstawny formalizm? *Przegląd Prawa Handlowego*, (12).
- Korus, K. (2005). W: M. Chudzik (Red.), A. Frań, A. Grzywacz, K. Korus, & M. Spyra, *Prawo handlu elektronicznego*. Oficyna Wydawnicza Branta.
- Litwiński, P. (2007). Świadczenie usług drogą elektroniczną. W: P. Podrecki, (Red.), *Prawo Internetu*. LEX.
- Lubasz, D. (2011). Komentarz do art. 8. W: D. Lubasz (Red.), M. Namysłowska (Red.), W. Chomiczewski, & K. Klafkowska-Waśniowska, *Świadczenie usług drogą elektroniczną oraz dostęp warunkowy*. Komentarz do ustaw. LEX.
- Łętowska, E. (2002). *Prawo umów konsumenckich*. C.H.Beck.
- Machnikowski, P. (2021). Komentarz do art. 353. W: E. Gniewek, & P. Machnikowski (Red.) *Komentarz KC*, Legalis.
- Olejniczak, A. (2014). Komentarz do art. 365 (1). W: A. Kidyba (Red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Tom III. *Zobowiązania — część ogólna*, wyd. 2. LEX.
- Popiołek, W. (2020a). Komentarz do art. 384 (1). W: K. Pietrzykowski (Red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449¹⁰*, wyd. 10. Legalis.
- Popiołek, W. (2020b). Komentarz do art. 385. W: K. Pietrzykowski (Red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449¹⁰*, wyd. 10. Legalis.
- Pyrżyńska, A. (2019). Komentarz do art. 384. W: M. Gutowski (Red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, wyd. 2. Legalis.
- Pyrżyńska, A. (2017). *Zobowiązania ciągle jako konstrukcja prawna*. Agnieszka Pyrżyńska.
- Pyziół, W. (1997). *Umowa rachunku bankowego*. Wydawnictwa Prawnicze PWN.
- Radwański, Z., & Olejniczak, A. (2014). *Zobowiązania — część ogólna*. C.H.Beck.
- Radwański, Z., (1969). Uwagi o zobowiązaniach trwałych (ciągłych) na tle kodeksu cywilnego. *Studia Cywilistyczne, XIII–XIV*.
- Rejda, M. (2006). Definicja konsumenta w rozumieniu kodeksu cywilnego (art. 22¹ k.c.). *Rejent* (1).
- Szczurowski, T. (2005). Udostępnienie wzorca umowy w postaci elektronicznej. *Przegląd Prawa Handlowego* (7).
- Świerczyński, M. (2009). Komentarz do art. 8. W: J. Gołaczyński (Red.), *Ustawa o świadczeniu usług drogą elektroniczną*. Komentarz. LEX.
- Topolewski, K. (2012). Problem klauzuli modyfikacyjnej jako podstawy zmiany stosunku umownego o charakterze ciągłym przez wzorzec umowy. *Przegląd Sądowy*, (4).
- Trzaskowski, R. (2018). Komentarz do art. 384. W: J. Gudowski (Red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Tom III. *Zobowiązania. Część ogólna*, wyd. 2. LEX.
- Wejman, F. (2000). Wzorce umów na stronach www i w poczcie elektronicznej. *Transformacje Prawa Prywatnego*, (4).
- Węgielski, M. (2020). Umowy zawierane w obrocie elektronicznym (e-commerce). W: M. Stec (Red.), *System Prawa Handlowego*. Tom 5c. Legalis.
- Węgielski, M. (2020). *Charakterystyka prawna umów zawieranych drogą elektroniczną*. Legalis.
- Zagrobelny, K. (2019a). Komentarz do art. 384. W: E. Gniewek, P. Machnikowski (Red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Legalis.
- Zagrobelny, K. (2019b). Komentarz do art. 385. W: E. Gniewek, P. Machnikowski (Red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 9. Legalis.
- Zieliński, M. Z. (2013). *Odpowiedzialność deliktowa pośredniczących dostawców internetowych. Analiza prawnoporównawcza*. LEX.
- Zoll, F. (2005). *Prawo bankowe. Tom I. Komentarz do art. 1–92*. LEX.
- Żuławska, Cz. (2011). Komentarz do art. 384. W: G. Bieniek (Red.), *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*. Tom 1–2, wyd. X. LEX.

Orzecznictwo/Judgments

- Decyzja Prezesa UOKiK z 9.11.2018 r., nr RBG — 13/2018.
- Uchwała SN 7 sędziów z 6.03.1992 r., sygn. akt: III CZP 141/91, LEX nr 3725.
- Uchwała SN z 19.05.1992 r., sygn. akt: III CZP 50/92, LEX nr 1929167.
- Uchwała SN (7) z 22.05.1991 r., sygn. akt: III CZP 15/91, Legalis 27340.
- Wyrok SA w Warszawie z 15.03.2013 r., sygn. akt: VI ACa 1245/12, LEX nr 1314927.
- Wyrok SA w Warszawie z 20.08.2013 r., sygn. akt: VI ACa 152/13, LEX nr 1402976.
- Wyrok SN z 15.02.2013 r., sygn. akt: I CSK 313/12, LEX nr 1314141.
- Wyrok SN z 15.02.2019 r., sygn. akt: I NSK 4/18, LEX nr 2643239.
- Wyrok SOKiK z 12.05.2015 r., sygn. akt: XVII AmA 102/13, LEX nr 2692969.
- Wyrok SOKiK z 21.05.2018 r., sygn. akt: XVII AmA 39/16, LEX nr 2507882.
- Wyrok SOKiK z 30.10.2018 r., sygn. akt: XVII AmA 42/16, LEX nr 2603278.
- Wyrok SOKiK z 14.03.2019 r., sygn. akt: XVII AmA 64/16, LEX nr 2675934.
- Wyrok TSUE z 26.04.2012 r., C-472/10, LEX nr 1135426.

Akty prawne/Legal Acts

- Ustawa z 23.04.1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 z późn. zm.).
- Dyrektywa 2000/31/WE z 8.06.2000 r. w sprawie niektórych aspektów prawnych usług społeczeństwa informacyjnego, w szczególności handlu elektronicznego na rynku wewnętrznym (dyrektywa o handlu elektronicznym) (Dz.Urz. WE L 178 z 17.07.2000 r.).
- Ustawa z 10.04.1997 r. — Prawo energetyczne (Dz.U. 2020, poz. 833).
- Ustawa z 16.07.2004 r. — Prawo telekomunikacyjne (Dz.U. 2019, poz. 2460).
- Ustawa z 18.07.2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną (t.j. Dz.U. 2020, poz. 344).
- Ustawa z 31.07.2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia obciążeń regulacyjnych (Dz.U. z 2019 r., poz. 1495).

Mgr Małgorzata Radkowska-Gizelska

Doktorantka w Katedrze Prawa Cywilnego, Handlowego i Ubezpieczeniowego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, autorka publikacji z zakresu prawa cywilnego i medycznego.

Mgr Aleksandra Hyla

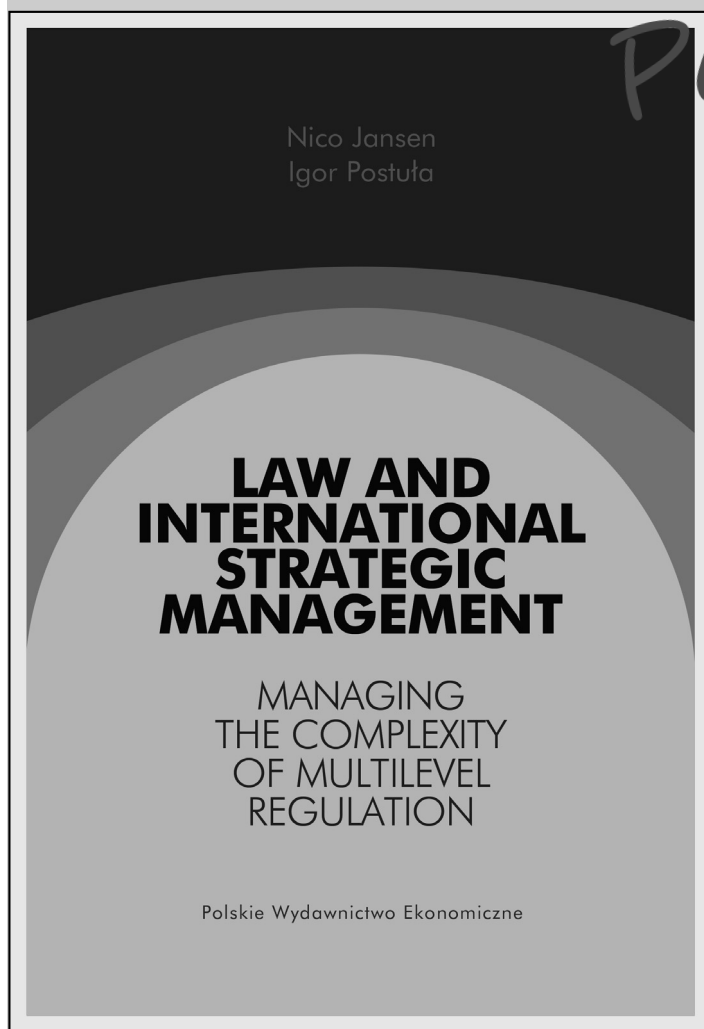
Doktorantka w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, autorka publikacji z zakresu prawa cywilnego i prawa konsumenckiego.

Mgr Małgorzata Radkowska-Gizelska

PhD student at the Chair of Civil, Commercial and Insurance Law, Faculty of Law and Administration, Adam Mickiewicz University in Poznań, author of publications on civil and medical law.

Mgr Aleksandra Hyla

PhD student at Doctoral School of Social Sciences, Adam Mickiewicz University in Poznań, author of publications on civil and consumer law.

Polecamy

Po więcej informacji
zapraszamy na stronę
PWE
www.pwe.com.pl